

PRIJS 25 CENT.

8

Een Bisschop-Balling
op
Nederlandschen Bodem

ROERMOND — KRALINGEN,
ROTTERDAM — TILBURG,
NUTH — HOUTHEM

EEN TAFEREEL UIT DE
DAGEN DER KULTUURKAMP

UITGAVE TEN BATE VAN HET MISSIESTUDIEFONDS
„PETRUS DONDERS" TE TILBURG

Een Bisschop-Balling op Nederlandschen Bodem

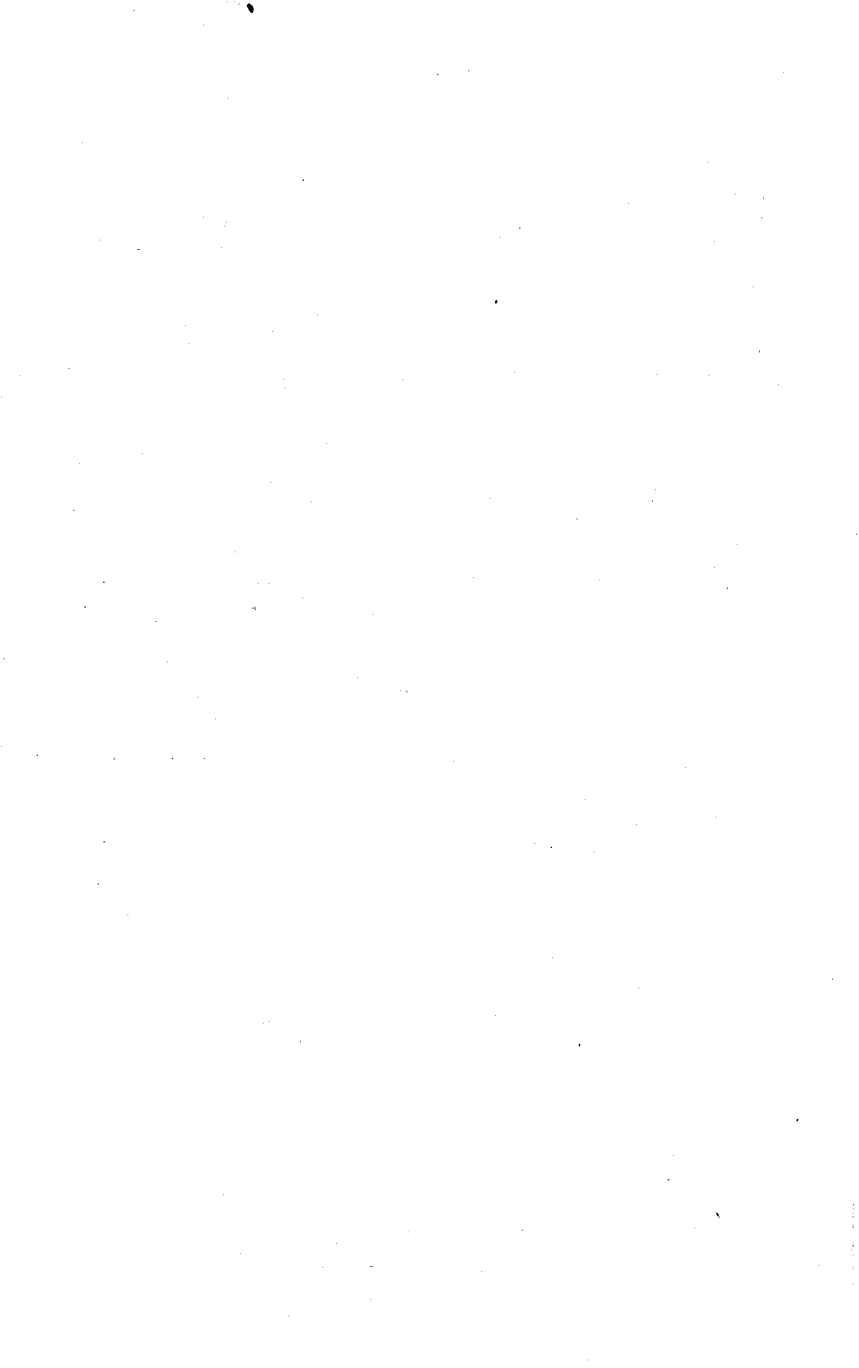
ROERMOND — KRALINGEN,
ROTTERDAM — TILBURG,
NUTH — HOUTHEM

EEN TAFEREEL UIT DE
DAGEN DER KULTUURKAMP

1928

UITGAVE TEN BATE VAN HET MISSIESTUDIEFONDS
„PETRUS DONDERS" TE TILBURG.

WAARDE LEZER.

Ik wil mij absoluut niet de eer aanmatigen de schrijver te zijn dezer interessante historische bijdragen. Die eer komt ten volle toe aan den Zeer-eerw. Pater Chr. Boomaars, die een twintigtal jaren geleden in zijn H. Familieblad deze reeks van artikelen geschreven heeft. De eenige verdienste welke ik zou kunnen hebben is deze, dat ik deze artikelen ten behoeve van de lezers van „Roomsche Leven” weer opnieuw in druk heb doen verschijnen, met enkele aanvullingen, welke mij hier ter plaatse nog door ouderen van dagen zijn verstrekt.

Het comité van het Petrus Dondersfonds, hetwelk zich ten doel stelt studenten in hun opleiding tot priestermissionaris financieel te helpen, meent met zijn ongevenaarden speurzin in deze bijdrage een nieuw propagandamiddel ontdekt te hebben en geeft ze in boekvorm uit, om met de winst de inkomsten van het fonds te vergrooten.

Ze hopen hierdoor in staat gesteld te worden aan de vele nog wachtende aanvragen te voldoen! Onze Hemelsche Patrones Maria, onder wier zegen wij elk apostolaatswerk stellen, en onze Patroon, de Eerbiedwaardige Dienaar Gods Petrus Donders, zullen door hun machtige voorspraak ontwijfelbaar zeker dat succes van God verwerven.

Rector VAN DER HEIJDEN.

Tilburg, O. L. Vr. Boodschap, 1928.

Een Bisschop-Balling op Nederlandschen Bodem.

Wat een verschil, de Katholieken in Nederland in de 17e en 18e eeuw of in de 19e en 20e eeuw! Werd toen een priester belast met het bestuur der Nederlandsche Kerkprovincie, hij werd aanstonds gelijk Sasbout Vosmeer beschuldigd van gekwetste majesteit en uit het land gebannen, of gelijk Philippus Rovemius, zich zelve den vaderlandschen bodem ontzegd en zijn goederen verbeurd verklaard. Katholieke priesters, die het toen waagden de H. Mis te lezen of de H.H. Sacramenten toe te dienen, stelden zich evenals thans in Mexico bloot aan zware geldboeten, gevangenisstraf en verbanning.

En hoe is het thans in Nederland? Niet alleen kunnen Neerlands Bisschoppen en priesters vrij en onbelemmerd hunne bedieningen uitoefenen en werken voor de hun toevertrouwde geloovigen; doch wanneer andere landen de Bisschoppen en priesters verbannen, dan kunnen dezen zich veilig op Nederlandschen bodem vestigen. Zoo doen thans de kloosterlingen, die door de Fransche regeering uit hunne huizen zijn verdreven; zoo deden in den Kulturkampf de verbannen Duitsche kloosterlingen priesters en bisschoppen.

Nederland heeft toen aan drie Duitsche Bisschoppen langeren of korteren tijd gastvrijheid verleend; aan den Aartsbisschop van Keulen, den lateren kardinaal Melchers, jaren lang verborgen bij de Paters Franciscanen te Maastricht; aan den Bis-

schop van Paderborn, Mgr. Martin, die een tijdlang op het Kasteel Neubourg te Gulpen verbleef; en wellicht het langst, niet minder dan negen jaar, aan den Bisschop van Munster, Johann Bernard Brinkmann.

De ballingschap van dezen laatste is vol van belangrijke bijzonderheden. Het zal de lezers doen zien, wat de Duitsche Bisschoppen in die dagen voor hunne Kerk en hun geloof hebben moeten lijden. Dat voorbeeld zal goed doen aan hun katholiek hart, gelijk het in de dagen van strijden en lijden den Duitschen Katholieken goed heeft gedaan.

* * *

Gelijk zijne ambtgenooten, zoo had ook de bisschop van Munster trots de zoogenaamde Meiwetten trouw zijn plicht vervuld, had in geen enkel punt ook maar een vingerbreed toegegeven. Vandaar zware geldboeten, waarom tot tweemaal toe zijne meubelen openlijk waren verkocht; vandaar van 18 Maart tot 27 April 1875 opsluiting te Warendorf; vandaar nog allerlei vonnissen en veroordeelingen; vandaar eindelijk ontzetting uit zijn bisschoppelijk ambt.

Wel voorziende, dat in jaren het H. Sacrament des Vormsels, hetwelk kracht moet geven tot belijdenis des geloofs bij strijd en vervolging, niet meer aan zijne diocesanen zou worden toegediend, had Monseigneur Brinkmann, aanstonds na zijne bevrijding uit de gevangenis, een vormreis ondernomen. Daar waarschuwt hem een agent van politie, dat wederom bevel om hem gevangen te nemen is gegeven. Monseigneur keert aanstonds over Holland naar Munster terug, onderneemt nog een laatste vormreis, is den 10en Juli in zijn residentie terug, woont den 12en de groote processie door de straten der stad bij en verlaat 13 Juli in alle stilte zijn bisdom. In jaren zou hij het niet weerzien; uit den vreemde slechts met de grootste moeite een of

anderen maatregel kunnen nemen, maar hij had zorg gedragen zijne kudde van te voren aan den besten der Herders, aan het Goddelijk Hart des Heeren toe te vertrouwen en openbare gebeden tot dat doel uit te schrijven.

Onder de voortdurende kwellingen en angsten, waaraan hij bloot stond, had zijne gezondheid veel geleden. Op raad van zijn geneesheer volgde hij eerst een kuur te Carlsbad en vertrok in den herfst naar Nederland, om daar in stilte en verborgenheid betere tijden af te wachten.

Monseigneur zorgde wel het Pruisisch grondgebied niet meer te betreden. Immers daar ware hij aanstonds gevangen genomen.

De edele Baron Droste van Hülshoff, die met graaf Schorlemer van Aalst, de Heeren Albers en Hötten en enkele andere katholieke edelen en voorname burgers zoo groote offers brachten en zoo krachtige werkzaamheid ontwikkelden voor de Kerk, had te Roermond in de zoogenaamde Kapellerlaan een villa gehuurd. Deze villa bestaat nog, doch is thans een dubbele woning; voor een tiental jaren echter was het een hotel, genaamd „De gouden Haan”. Menige lezer die ooit ter bedevaart toog naar O. L. Vrouw in 't Zand zal daar overnacht hebben niet wetende, dat hetzelfde huis maanden lang de schuilplaats was geweest van een Bisschop.

Het geheele gezin van den Bisschop bestond gedurende zijn ballingschap uit vier personen: Monseigneur zelf, zijn trouwen knecht Hermann, zijne keukenmeid Anna, en zekere mejuffrouw Elis. Perger, de zuster van den katholieken afgevaardigde Clemens Perger. Zij had de zorg voor het huishouden van den Doorluchtigen balling, doch ging te Roermond aldra door voor de vrouw van den vreemdeling.

Aanvankelijk wist niemand, wie die Deutsche heer was, die daar was komen wonen en alle aanraking met de buurlieden vermeed. Niemand die in hem, gelijk hij daar in groenen jas met groote

blinkende knopen en een flambard op het hoofd ter wandeling toog, een bisschop vermoedde. Zelfs ging spoedig het praatje, dat het niet veel bijzonders moest zijn; sommigen meenden dat het een vrijmet-selaar was, hij kwam immers nooit in de kerk; niemand wist natuurlijk, dat hij elken morgen in zijn kleine huiskapel het H. Offer opdroeg, gediend door zijn trouwen knecht Hermann. Zijne vrouw en de dienstmaagd moesten echter brave katholieken zijn, want die kwamen trouw naar de kerk en biechtten geregeld bij een der Paters, die na hun verbanning uit Beieren in de kapel van O. L. Vr. in 't Zand voor de Duitschers werkzaam waren. Toen Monseigneur kennis kreeg van dat gepraat, maakte hij er een einde aan en woonde voortaan geregeld de diensten in de kapel van 't Wonderbeeld bij.

Weldra zou hij ondervinden, hoe moeilijk het is een geheim volstrekt verborgen te houden. Monseigneur had ook een der Deutsche Paters tot zijn biechtvader gekozen. Op zekeren dag komt de Broeder-Portier, een grijsaard uit Deutschland geboortig, den Pater waarschuwen: „Eerwaarde, de Bisschop van Munster is daar om te biechten.”

„De bisschop van Munster? Broeder, waar denkt ge toch aan?”

„Ja hij gelijkt sprekend op het portret van den Bisschop van Munster.”

„Nu”, zei de Pater, die de waarheid niet mocht ontkennen en toch ook het geheim wilde bewaren, „ik zou maar niets aan de Paters en de andere Broeders zeggen; anders lachen ze u nog uit, omdat gij zoo dom zijt. Ge moet toch weten, dat de Bisschop van Munster in ballingschap is en zich niet zoo dicht bij de Deutsche grens zal wagen.”

Dit antwoord deed nu oogenschijnlijk den Broeder van gedachte veranderen, maar had hem toch niet geheel uit het veld geslagen. Het beeld van den Deutschen heer in de laan, die zoo sprekend op het portret van den Bisschop van Munster geleek,

spookte hem steeds voor den geest; weldra deed hij een ander zijn vermoeden deelen.

Elken morgen kwam Monseigneur die niet langer een vrijmetselaar wilde schijnen, bij het wonderbeeld zijn bisdom en zich zelven aan de Hulpe der Christenen aanbevelen, maar nooit des Zondags, wanneer er toevloed van Duitsche pelgrims was; dan ging hij in de stad ter H. Mis. Dat was den Broeder-koster niet ontgaan en beviel hem maar half. Die grove groene jas, die volle baard, die terughoudendheid tegenover den koster der kerk, waar hij dagelijks kwam, die afwezigheid, zoodra er Duitschers waren die hem zouden kunnen herkennen, bevielen hem volstrekt niet. Verbeeld u dus zijn ongerustheid, toen op zekeren dag die verdachte heer hem komt vragen om de sacristie eens te mogen zien.

Het wordt hem eng om het hart, maar hij heeft gelukkig een uitvlucht; hij moest eerst Pater Rector verlof vragen!

Met bonzend hart klopte hij aan de deur der kamer van zijn Overste: „Pater Rector, daar is een Duitscher, die de sacristie wil zien.”

„Kent ge hem, Broeder?”

„Neen; hij komt wel dagelijks in de kerk, maar ik vertrouw hem niet.”

„Nu”, antwoordde de Rector, „doe het maar, doch blijf er bij.”

Zoo toonde de bezorgde Broeder-koster den Bisschop van Munster de sacristie der Kapel van O. L. Vr. in 't Zand, nauwlettend toeziende of soms geen kelk of een ander kostbaar stuk in de groote zakken van den groenen jas verdween. Doch het einde van de ontmoeting was dat de Broeder den vreemden Duitscher beter vertrouwde, te meer, dewijl deze later herhaaldelijk inlichtingen vroeg omtrent het miraculeuze beeld van O. L. Vr. in 't Zand en hare vereering.

Maar nog altijd bleef de Duitscher voor Broeder-koster een onbekende, totdat de Broeder-portier

hem op zekeren dag een portret toont met de vraag :
 „Kent ge dien?“

„Neen Broeder“, was het antwoord, „doch er komt wel elken dag een Duitscher in de kerk, die veel op hem gelijk en mij gevraagd heeft om de sacristie te zien.“

„Nu, dat is de bisschop van Munster!“

„Zoo!“ herneemt de koster, „ik zou hem niet herkend hebben.“

De beide broeders wisten niet, hoe de herkenning kon leiden tot de gevangenneming en de uitlevering van den Bisschop. De eerste maal, dat de Duitsche mijnheer den Broeder-koster weer aansprak, knielde deze eerbiedig om den zegen te vragen. Monseigneur ontstelde en verzocht hem, toen hij vernomen had, waaraan hij hem erkend had, allerdringendst toch het geheim te bewaren. De biechtvader van den Bisschop drukte beiden Broeders hetzelfde nadrukkelijk op het hart. Van dezen kant was dus geen verraad meer te vreezen, maar toch vermeed de Duitscher voortaan een gesprek met den koster.

Doch weldra liep de Bisschop grooter gevaar. De Aartsbisschop van Keulen, Mgr. Melchers, had ook reeds zijn kerkerstraf ondergaan en thans was het proces zijner ontzetting uit zijn ambt in vollen gang. Hij kwam nu naar Roermond om met den Bisschop van Munster te beraadslagen over de te nemen maatregelen. Ofschoon hij als leek gekleed reisde, werd hij toch, toen hij in een open rijtuig naar de woning van den Duitschen heer in de Kapellerlaan reed, erkend. Bij de sprekende type van den Kardinaal-Aartsbisschop Melchers kan dit niemand verwonderen, te minder daar in het naburige aartsbisdom Keulen de beeltenis van den Herder overal was verspreid.

Monseigneur Melchers verbleef slechts korten tijd bij den bisschop van Munster, maar nauwelijks was hij vertrokken, of daar stond weer een rijtuig voor de deur.

Een dame steeg uit en vroeg om den Aartsbisschop van Keulen te spreken.

Herman, de knecht, antwoordde eenvoudig: „Hier woont geen Aartsbisschop van Keulen; dit huis behoort aan baron van Hülshoff.”

„Maar de Aartsbisschop van Keulen is toch voor enkele uren hierheen gereden; ik moet hem spreken.”

„Nog eens, zeg ik u, hier woont geen Aartsbisschop van Keulen en hier ook is geen Aartsbisschop van Keulen.”

Doch Hermann mocht praten als Brugman, de dame hield aan en om van het lastig bezoek af te komen, bleef den trouwen huisknecht niets over dan haar eenvoudig de deur voor den neus dicht te gooien.

Maar hiermede was de zaak niet uit. Weldra liep er een gerucht door de stad, dat in de laan naar de Kapel in 't Zand een Duitsch Bisschop woonde. Dit gerucht kwam de Roermondsche politie ter oore en deze was destijds, gelijk de treurige processiejacht van datzelfde jaar genoeg bewijst, waardig in dienst van den Kerkvervolger Bismarck te staan.

Daar verschijnt op een morgen een gerechtsdienaar aan de deur en kondigt aan, dat hij huiszoeking moet komen houden. Gelukkig had Hermann nog even den tijd om zijn meester te waarschuwen. Deze, geen anderen uitweg ziende dan den kelder, verborg zich daar achter vaten en inmaakpotten. Middelerwijl leidde de knecht den politieagent in de keuken en het benedenhuis rond, overal waar hij wist, dat niets gevaarlijks kon worden ontdekt, maar zorgde wel de huiskapel van zijn meester te vermijden.

Toen het gevaar was geweken, kwam Monseigneur uit zijn schuilhoek te voorschijn, maar vond het toch raadzaam den volgenden morgen in alle vroegte Roermond te verlaten.

Monseigneur Brinkmann had zijne huisgenooten in grooten angst te Roermond achtergelaten, maar

deze duurde slechts korten tijd. Al spoedig kregen zij bericht met have en goed naar Rotterdam te vertrekken, daar de Heer Albers in het naburige Kralingen de villa Weltevreden, toebehoorend aan den Heer Beysens, voor hem had gehuurd.

„In „De Tijd” van 19 Febr. 1884 verhaalt de toenmalige Pastoor van Kralingen, de Zeereerw. Heer C. Scheiberling z.g. over Monseigneurs verblijf het volgende:

„In het eerste jaar der ballingschap van Mgr. Brinkmann, terwijl de ondergeteekende in een gehuurd huis woonde, wegens den bouw van kerk en pastorie, kwamen een drietal heeren het huis bezichtigen en, na verkregen inlichting, besloten zij het te huren.

„Niemand vermoedde, dat de Bisschop van Munster zich onder deze drie heeren bevond. Eerst eenige dagen later verscheen een der heeren aan de pastorie en maakte zich aan mij bekend met de woorden: „*Ich bin der Bisschop von Munster.*”

„Nimmer zal ik den indruk vergeten door dat eenvoudige woord op mij gemaakt. Ik had geen ander bewijs voor de waarheid, maar stem en houding van den edelen hoogwaardigen balling waren zoo overtuigend voor mij, dat ik geen oogenblik aarzelde hem als Bisschop van Munster te begroeten en te eeren.

„Van dit oogenblik af werd mij de stiptste geheimhouding opgelegd, en ik hoop getrouw te zijn geweest. Monseigneur leefde sedert dien dag in mijne gemeente als een onbekende.”

Om niet, gelijk te Roermond, voor een vrijmetelaar of iets dergelijks te worden aangezien, zorgde de Bisschop van Munster te Kralingen elken Zonen feestdag trouw ter kerk te gaan. Daar zat hij dan temidden der gewone geloovigen, door niets onderscheiden dan door z'n godsvrucht, die al spoedig deed vragen: „Wie mag toch die vrome vreemdeling zijn, die de villa Weltevreden bewoont?” Niemand kwam echter vooralsnog op het vermoeden,

dat het een der Duitsche Bisschoppen, die uit hun land hadden moeten vluchten, kon wezen.

De huisgenooten van Mgr. Brinkmann namen de grootste omzichtigheid in acht. Bij hun komst te Kralingen had hun meester hun de volkomenste geheimhouding op het hart gedrukt en, hoe stipt zij zich daaraan hielden, bewijst wel de volgende bijzonderheid, welke ons verhaald wordt door J. Schürmann, toen Pastoor te Duisburg, d6ch bij het uitbreken van den Kulturkampf kapelaan van Mgr. Brinkmann en zijn trouwen gezelschap tot in de gevangenis.

De Bisschop had zijn verblijf te Kralingen slechts aan weinige hoogere geestelijken en enkele leeken van zijn bisdom bekend gemaakt; zelfs niet aan zijn vroegeren kapelaan. Deze had in dien tijd een reis door Holland ondernomen en kwam zoo ook te Rotterdam. De trouwe Anna was dien dag voor den inkoop der benodigdheden voor de keuken uitgegaan; zij ontmoette hem en herkende hem aanstonds. Wat had zij hem gaarne inlichtingen gevraagd over het vaderland en een en ander over haar meester medegedeeld; maar gedachtig dezes waarschuwing, liet zij den kapelaan voorbijgaan, zonder hem aan te spreken.

Toch duurde het verblijf van Mgr. Brinkmann te Rotterdam slechts korten tijd. Reeds in de laatste dagen van April 1876 achtte hij er zich niet meer veilig. Er bleef dus niets over dan weer zoodra mogelijk een ander verblijf te zoeken. Mgr. toog weer op reis, maar kon noch zijne huisgenooten noch den Pastoor van Kralingen zeggen waarheen.

Weldra had hij gelegenheid gevonden om den bereidvaardigen Heer Albers te ontbieden en richtte zich nu met hem naar Brabants hoofdstad. Daar had men op een der eerste Meidagen twee vreemdelingen kunnen zien rondgaan, overal uitzierende, of nergens een woning, welke hun passend voorkwam, te huur werd aangekondigd. Middelerwijl verkeerden

de huisgenooten te Kralingen, zooals zich denken laat, in onzekerheid en angst.

Toen de Bisschop van Munster zich aan den Aartsbisschop, Mgr. Zwijsen, voorstelde en mededeelde, hoe hij te 's-Bosch vruchteloos een woning had gezocht, zond deze hem naar Tilburg.

Het was op 4 Mei 1876 tegen zes uur in den avond. De Pastoor van „*Het Heike*”, de Zeereerwaarde Heer J. van der Lee z.g. zat voor zijn studietafel en zag twee heeren met baard en knevel het plein der pastorie opkomen. Zij belden aan en weldra overhandigde de dienstmaagd den Pastoor een brief met zijn adres, waaraan hij aanstonds de hand van den Aartsbisschop herkende. Dit deed hem uitroepen: „Twee Duitse Bisschoppen.” Maar nauwelijks had hij den brief geopend, of hij had berouw over zijn uitroep. Hij las aanstonds: „*Geheim*”. En verder: „Toonder dezès is de Bisschop van Munster, die een verblijf zoekt in Noordbrabant en gaarne te dien einde een woonhuis zou huren. Ik heb hem bij Uw Weleerwaarde gezonden met verzoek om hem daarin behulpzaam te zijn... Zijne kwaliteit van Bisschop moet geheim blijven. Wees zoo goed hem behulpzaam te zijn.”

† J. ZWIJSEN.

De Pastoor haast zich naar de spreekkamer, knielt, bewogen een Bisschop-balling is zijn woning te mogen ontvangen, voor hem neer om den zegen te vragen en zegt: „Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid behoeft geen woning te zoeken, U blijft mijn gast. Wij hebben al dikwijls tot elkander gezegd: Wat zou onze pastorie zich goed leenen om priesters te verbergen!”

Mgr. verstond den Pastoor, die was aangedaan en niet gewoon was Duitsch te spreken, niet recht goed. Deze leidde dus zijne twee gasten naar de huiskamer, nam daar een Düsseldorfse plaatje van den wand, voorstellende den aartsvader Abraham, die de engelen in zijn huis opneemt, met onder-

schrift: „*Abraham suscipit peregrinos*: Abraham ontvangt de vreemdelingen.” Dit plaatje wordt tot op den dag van heden nog vol piëteit in de pastorie bewaard en hangt nog op dezelfde plaats.

Dankbaar en geroerd, drukte de doorluchtige balling nu de hand van zijn gastheer, nam voor den volgenden nacht het gastvrij aanbod aan, maar verkoos toch een woning te huren.

De Pastoor liet ondertusschen zijne kapelaans ontbieden en maakte na eerst de belofte van de stiptste geheimhouding te hebben ontvangen, hun en weldra ook aan zijne dienstmaagden bekend, wien hij het geluk had tot gast te hebben. Aller aandoening laat zich denken. Te goed herinneren de meesten onzer zich nog uit die dagen, hoe wij met innige deelneming de vervolging onzer geloofsbroeders over de oostelijke grenzen van ons vaderland, vooral hunner Priesters en Bisschoppen volgden en hoe wij vol geestdrift en bewondering voor hun moed en standvastigheid waren.

Een der kapelaans, — later de hoogerwaarde heer Van Welie, pastoor der Sint Catharinakerk te 's Bosch, — was dien middag afwezig en keerde eerst met den laatsten trein te Tilburg weder.

Bij zijn binnentreden stond hij niet weinig verbaasd twee Duitsche gasten aan te treffen, maar nog grooter was zijn verbazing, toen een der andere kapelaans hem toevoegde: „Wij hebben de eer een Duitschen Bisschop te herbergen. Wie dier beiden, meent gij, is wel de Bisschop?”

„Kom, kom, geen dwaasheid!”

„Neen, volstrekt niet; kniel maar eerbiedig neer om den zegen te vragen. Wie is de Bisschop?”

„Zooals ik hen daar zie, schijnt geen van beiden mij een bisschop toe... maar het wordt gewaagd te gissen... Die nog wel het minst.”

Hij wees daarbij op den Bisschop, die hartelijk begon te lachen en zich gelukkig rekende zoo volmaakt zijne waardigheid te hebben kunnen verbergen.

„En toch, dat is de Bisschop van Munster.”

„Verschoon mij, Monseigneur, en geef mij uw zegen, doch zoowaar, ik had in u geen Bisschop vermoed”.

De pastorie van Het Heike, tusschen 1830—1840 door pastoor Zwijsen, den lateren Aartsbisschop gebouwd, had een huiskapel waar de bouwheer zelf als bisschop van Gerra en later als Aartsbisschop de H. Mis placht te lezen. Dit kapelletje werd in gereedheid gebracht en in het grootst geheim alles noodig voor het H. Offer uit de sacristie overgedragen.

Den volgenden morgen las Z.D.H. daar de H. Mis, gediend door den heer Albers. Deze keerde daarop naar zijne zaken te Munster terug, zijn Bisschop in veiligheid achterlatende.

Vooralsnog kon de Bisschop van Munster er niet toe besluiten zijn verblijf voorgoed bij den gastvrijen Pastoor van 't Heike te Tilburg te nemen. Hij was ziekelijk, vreesde tot overlast te zullen verstrekken en vooral er verbleven destijds te Tilburg twee Munsterianen om het fabriekswezen te leeren en een hunner was de zoon van een aartsliberaal. Hoe gemakkelijk konden zij hem op zijne wandelingen herkennen en zijn schuilhoek verraden. De bisschop was nu eens op reis, dan weer verbleef hij enkele dagen op Weltevreden te Kralingen. Ook hield baron van Droste von Hulshoff nog altijd het huis te Roermond in huur.

De dagen werden al banger en banger. De commissaris van Munster had tegen den Bisschop, den Vicaris en enkele andere geestelijken een ander proces ahangig gemaakt, dewijl zij gelden van het bisdom zouden hebben verduisterd. De waarheid was, dat Monseigneur gezorgd had die, niet alleen toen hij nog rechtens bisschop was, wat geen keizer hem kon ontnemen, maar zelfs vóór hij nog door de Regeering was afgezet, veilig naar Engeland te doen overbrengen. De Bisschop en zijne medebeschuldigen werden echter aangeklaagd van verduistering der gelden, een misdaad, waarom hunne uitlevering kon worden geeischt.

De Duitsche Regeering deed nu overal nasporing naar den Bisschop van Munster, men vermoedde reeds, dat hij in de omstreken van Rotterdam moest verscholen zijn en tot tweemaal toe ontving de Pastoor van Kralingen bezoek van iemand, die zich als Duitsch geestelijke voordeed en met veel belangstelling vroeg naar den Bisschop.

Daar verschijnt in het Dagblad van Zuidholland een bericht, dat zich in de nabijheid van Rotterdam Duitsche priesters, die uit hun vaderland moesten vluchten, schuil houden. Monseigneur heeft het nauwelijks gelezen, of hij gaat met de courant naar de keuken en kondigt zijn ontstelden huisgenooten aan, dat hij aanstonds op reis gaat. Hij wist, waar hij met open armen zou worden opgenomen. Nog voor enkele dagen was hij met zijn vicaris-generaal, Dr. Giese, de gast geweest bij den gulhartigen Pastoor Van der Lee en had deze hem opnieuw uitgenoodigd: „Komt beiden bij mij; alles staat ten uwen dienste”.

Op Allerzielendag 1876 kwam de Bisschop onverwacht de pastorie van 't Heike binnen, terwijl daags daarna zijn Vicaris-Generaal volgde. Monseigneur zond mejuffrouw Perger bevel met de voornaamste papieren en stukken naar Tilburg te komen. Niemand zal zich verwonderen dat de offervaardige vrouw in haar ontsteltenis een en ander vergat, zoodat de Bisschop verplicht was zelf naar Kralingen te reizen, wat voor hem gevaarlijk begon te worden. De Pastoor van 't Heike verkørerde dan ook in groote angst tot dat de Bisschop Maandagavond 6 Nov. behouden in de pastorie was teruggekeerd.

Toch had hij nog niet geheel van zijn verblijf op Weltevreden afgezien en zelfs het Allerheiligste nog daar gelaten. Hij reisde dus veertien dagen later nogmaals daarheen om het H. Sacrament te nuttigen en dan voor goed zijn verblijf in de Tilburgsche pastorie te vestigen.

Niet dan met grooten angst ondernam de Bisschop

thans de reis. Wel reisde hij in burgerkleeding, maar hoe gemakkelijk kon hij door spionnen der Duitsche Regeering ontmoet en herkend worden en dan zijn uitlevering worden geëischt? De liberale bladen in Duitschland met name de „Börsenhalle” hadden zijn verblijf te Rotterdam op Weltevreden medegedeeld en daarbij zelfs de vraag der uitlevering ter sprake gebracht. Maar Goddank! alles scheen goed af te loopen, toen een onschuldig voorval den doorluchtigen balling nog doodsangsten deed uitstaan.

Hij was met den laatsten trein uit Rotterdam naar Tilburg gekomen en droeg zelf zijn zwaar koffer naar de woning van zijn gastheer. Daar scheen het, dat twee mannen hem in het oog hadden gekregen en hem bleven volgen. Zouden zij in hem den Bisschop van Munster vermoeden? Ofwel den Franschen moordenaar Oblain, wiens aanhouding toen overal verzocht was en die, — o vreeselijke bespotting der geleerden, die uit aangezicht en hoofd den misdadiger met zekerheid willen kennen! — zekere gelijkheid met den Bisschop van Munster, zooals hij toen rond ging, moet vertoond hebben. Die mannen moesten hem eens aanhouden. Hij zou gemakkelijk bewijzen dat hij Oblain niet was. Maar als dan eens bleek dat hij de Bisschop van Munster was? Dit was weinig minder te duchten. Geen wonder, dat het hart van den balling bonsde en hij zich haastte, om aan den ingang achter in den tuin der pastorie te komen. Doch die ongewone ingang had naar het schijnt, de aandacht der twee mannen nog meer getrokken. Zij hadden, toen de man met het koffer de tuinpoort achter zich had dicht geworpen, nog daarop geklopt, maar het toch Goddank! daarbij gelaten. Doodmoe van den ongewonen last en nog meer van den doorgestanen schrik, kwam de Bisschop eindelijk behouden in de pastorie aan.

Ondertusschen trof de bezorgde Pastoor, in

overleg met zijne Kapelaans en met de vluchtelingen de noodige maatregelen.

Eerst werd de huiskapel behoorlijk ingericht, zoodat er Monseigneur en zijn Vicaris-Generaal elken morgen de H. Mis konden lezen. Zelfs had de Pastoor er Ons-Heer overgebracht, opdat de beide ballingen dagelijks bij dien goeden Trooster en machtigen Beschermmer hunnen nood zouden kunnen gaan klagen, moed en veiligheid zouden kunnen afbidden.

Vervolgens werd overeengekomen, dat allen de twee vreemdelingen nooit een anderen titel dan van mijnheer zouden geven. De achterdeur van den tuin, waardoor goede bekenden de pastorie binnenkamen, werd gesloten en niemand behalve de bewoners der pastorie ontving nog een sleutel. Was de Bisschop of de Vicaris op wandeling geweest en de ingang der pastorie ondertusschen voor hen onveilig geworden, dan waarschuwde hen uit de verte het brandend gas in de gang en slopen zij door de achterkeuken naar boven. Het teeken werd soms veranderd; voor het brandend gaslicht kwam een groene stok op een verhevenheid in den tuin, ofwel een rood doek of het opschrift; „Geloofd zij Jesus Christus!” tegen het bovenlicht der tuindeur.

De ziekelijke toestand van den Bisschop vorderde, dat hij schier dagelijks een goede wandeling maakte. Dat voortdurend uitgaan was voor iemand, die door de Duitsche politie werd gezocht en door de Hollandsche moest worden uitgeleverd, niet zonder gevaar. Mgr. verlangde daarom den commissaris van Politie van Tilburg te kennen. Niet omdat de man bekend stond als gretig om een voortvluchtigen of verborgen Bisschop op te sporen en gevangen te nemen, verre vandaar; doch zijn ambt bracht mede, dat een ontmoeting voor beiden al even ongewenscht was.

Op zekeren dag zat de Bisschop beneden in de zaal. Daar komt de Pastoor binnen met de woorden: „Monseigneur, wees gerust; de commissaris van

politie is in huis; ik zal u den man eens goed laten zien". De pastoor noodigde na enkele minuten den dienaar van Hermandad, die liefhebber van duiven was, uit eens met hem in den tuin te gaan om zijn tortelduiven te bewonderen. Hij voerde hem juist voor het raam der zaal, liet hem naar alle kanten rondzien, zoodat de Bisschop den man, die zonder het te willen gevaarlijk kon worden, goed kon opnemen en voortaan vermijden.

Welke kunstgrepen de slimme Pastoor van der Lee soms moest aanwenden om de verdenking, door Monseigneurs onvoorzichtigheid gewekt, weg te nemen, blijkt uit het volgende feit, mij dezer dagen medegedeeld door den tachtigjarigen boer Mutsaers die nog woont op de boerderij van zijn vader op den Dam in Broekhoven.

Op zekeren dag had hij en zijne zuster hun vader, die bezig was de heg te knippen, zien praten met een vreemden man, die huns inziens er zeer verdacht uitzag en weinig vertrouwen wekte. Bij zijn thuiskomst werd aan vader aanstonds de vraag gesteld: „Vader, met wie stondt ge daar te praten"? Och kinderen, zei hij, ik ken hem niet, maar die man komt dikwijls hier over den pad gewandeld en houdt dan een praatje met me". „Nou vader, zei boer Mutsaers, ik zou maar voorzichtig zijn, want me dunkt dat is geene goede, ik zie hem niet gaarne".

Den volgenden dag stond Pastoor v. d. Lee, die lont geroken had, in huis. „Zoo Mutsaers, zeide hij, wie is die man toch die hier zoo dikwijls langs komt gewandeld? Ik heb hem ook al eens een paar keer ontmoet. Ik zou maar voorzichtig zijn en u niet met vreemden inlaten". Hierdoor dacht hij de verdenking te hebben weggenomen, maar wat wil nu het geval? De nog levende boer Mutsaers moet enkele dagen nadien een kar zand brengen bij de Zusters op den Ouden Dijk. Hij belt aan en tegelijk ziet hij uit het poortje van den tuin der pastorie komen Pastoor v. d. Lee met een vreemden man, die — boer Mutsaers denkt hem zeker te herkennen—

dezelfde is, die met vader op den akker stond te praten. Pastoor v. d. Lee begrijpt de moeilijke situatie, en zegt — in schijn ten zeerste vertoornd: „En zijt ge nu nog niet klaar met die beelden? 't Wordt nou een beetje te erg! Als ze er deze week niet zijn, dan zijn ze afbesteld!” — Zoo moest de argwaan bij boer Mutsaers worden weggenomen.

Dank de voorzorgen, door den Pastoor van't Heike en de zijnen genomen, bleven de Bisschop en de Vicaris-Generaal van Munster al den tijd van hun verblijf te Tilburg volmaakt onbekend. Zij wandelden in de omstreken, maakten van Tilburg uit naar alle richtingen reizen om personen te ontmoeten, die zij noodzakelijk moesten spreken en kwamen bij dit alles nooit in eenige moeilijkheid. Te Tilburg waar zij toch zoo dikwijls werden gezien, waar zij herhaaldelijk, vooral de Vicaris-Generaal, de plechtigheden in de kerk bijwoonden, heeft nooit iemand, behalve de bewoners van de pastorie en de Wethouder Kerstens, geweten, dat de Bisschop van Munster en zijn Vicaris in de stad verbleven.

Dat was van gewicht, want Von Bismarck had overal zijn speurhonden. Dat ondervond Mgr. op de reis, welke hij in het jaar 1877 ter gelegenheid van het gouden bisschopsjubilé van Z. H. Paus Pius IX naar Rome maakt. Op zijn terugreis werd hij overal gevolgd door een Pruis. Niet wetend, hoe zich van dat lastig gezelschap te ontdoen, riep hij in een hotel luid tot den kellner: „Kunt gij mij niet een goed hotel te Zurich wijzen?” De aangesprokene was aanstonds gereed en Mgr. dankte heel vriendelijk voor het antwoord. Hij zorgde echter naar eene andere stad te vertrekken, en liet den spion in het aangeduide hotel te Zurich vergeefs op zijn komst wachten. Later zag de Bisschop den man niet meer.

Ondanks al zijn pogingen heeft Von Bismarck nooit de schuilplaats achterhaald en verklaarde hij in het felst van den Kulturkampf: „Ik weet zeer goed waar de uitgeweken Bisschoppen zich ophouden,

uitgezonderd de Bisschop van Munster. Waar die verblijft is mij een geheim.”

Wel een bewijs, dat al de personen, te Tilburg in het geheim betrokken, dit wisten te bewaren!

En niet alleen bleven de vluchtelingen verborgen, maar de pastorie van 't Heike was in die dagen de plaats waar de voormannen van het Centrum en de leiders der Katholieken in de stad Munster met den Bisschop kwamen beraadslagen; waar de Aartsbisschop van Keulen Mgr. Melchers met zijn sprekende trekken met zijn ambtgenoot kwam overleggen en maatregelen treffen; waar herhaaldelijk geestelijken van het diocees hun Opperherder kwamen spreken over de aangelegenheden zijner kudde. De onverschrokken edele strijders voor de katholieke zaak, de vrijheer Schorlemer von Alst, Droste von Hulshoff, Clemens Perger, de heeren Albers en Hötte waren in die dagen herhaaldelijk de gasten van pastoor Van der Lee. Gewoonlijk kondigden zij hunne komst te voren aan en dan had een der Eerwaarde Heeren Kapelaans de voorkomendheid op het aangewezen uur aan het station te zijn, stak, zoodra hij den verwachten persoon meende te zien, — misschien wel een enkele maal tot verbazing van een vriend, waarmede hij zich juist onderhield, — een witten zakdoek even in de hoogte en wandelde kalm naar de pastorie, op eenige schreden afstands door den bezoeker gevolgd.

Zulke voorzorgen waren noodzakelijk. Dit bleek wanneer er een enkele maal vergissing plaats had of de bezoeker het overbodig had geacht zich te laten afhalen.

Sommige Duitschers hadden al een heel averechts denkbeeld over Tilburg, en beschouwden de stad als een dorp. Vandaar dat een hooggeplaatst geestelijke die op zekeren dag te Tilburg afstapte en niemand vond, die hem den weg wees, een der reizigers aan het station den weg naar den Pastoor vroeg.

De aangesprokene was een Duitscher en, zoo iemand in geheel de stad voor Monseigneur gevaarlijk

was, dan was hij het juist. Zijn antwoord luidde natuurlijk: „Welken Pastoor bedoelt u? Er zijn er vijf te Tilburg”.

„De Pastoor, die een grooten tuin heeft”.

„Dien hebben allen”.

„En ook een groote kerk”.

De man had weer kunnen antwoorden: „Die hebben ze allen”, doch genoeg bemerkende, dat hij met een volslagen vreemdeling te doen had en geenszins vermoedend, dat onder het burgerkleed een priester verborgen was, bracht hij den vreemdeling bij den Pastoor in zijne buurt. Gelukkig was het pastoor van der Lee. Nog gelukkiger, omdat te gelijk met den bezoeker, de Bisschop zelf binnenkwam.

Wij zeiden dat de geestelijken van Munster soms een heel verkeerd denkbeeld hadden over Tilburg. Evenals wij waarschijnlijk heel verkeerd oordeelen over menige plaats in den vreemde. Niet minder verkeerd oordeelden zij over het verblijf van den doorluchtigen balling en zijn gezelschap. Zij prezen en bewonderden de gedienschtigheid van den Tilburgschen Pastoor, die Bisschop en Vicaris-Generaal verborgen hield, maar dat hij hen een goed deel van zijn eigen woning had afgestaan en voortdurend in alles ten dienste was en het hun aan volstrekt niets liet ontbreken, dat konden zij niet vermoeden. Sommigen meenden, dat de Bisschop en zijn Vicaris gebrek moesten lijden. Eens, — de Bisschop was toen reeds naar elders vertrokken, maar de Vicaris hield nog altijd zijn verblijf te Tilburg, — kwam een vroom, medelijdend Priester laatstgenoemde raadplegen. Niets anders meenend, dan dat de balling het hard moest hebben, zorgde hij een mand gevuld met wijn, Westphaalsche ham en brood mede te nemen. Hoe stond echter de goede heer te zien toen de Vicaris hem verzocht met hem aan tafel te gaan, en hij zag, dat deze dagelijks met den Pastoor en de Kapelaans als huisgenoot aanzat en nooit enig gebrek leed.

Monseigneur ontving echter niet alleen bezoekers, maar moest ook in voortdurende briefwisseling zijn met zijn diocees. Dit was een allerteederste zaak, want de Deutsche Regeering achtte het in die dagen geoorloofd telkens opnieuw het briefgeheim te schenden. De Vicaris-Generaal van Paderborn, Baardscheer, kon zelfs geen brief ontvangen of hij moest persoonlijk naar het postkantoor komen en toestaan, dat de politie dien in zijn tegenwoordigheid opende en las. Deze zaak eischte dus de hoogste omzichtigheid. De tusschenpersoon was alweer vaak de Pastoor, of ook wel de heer Kerstens, maar het meest misschien nog de grijze vader van pastoor Van der Lee, die te 's-Bosch met zijne dochter woonde en in het geheim was ingewijd. De dochter mejuffrouw Wilhelmina Van der Lee, reeds vele jaren overleden, maar nog om haar eenvoud en deugd en haar weldadigheid voortlevende in veler herinnering, heeft in die dagen onschatbare diensten bewezen aan het bisdom Munster en aan de eerwaardige ballingen. Haar groote belooning was — en daarmee rekende zij zich overgelukkig, — wanneer zij bij een bezoek te Tilburg de H. Mis van den Bisschop balling mocht bijwonen, of wanneer later Heerbroer haar ontbood ter gelegenheid, dat met den Bisschop van Munster, de Aartsbisschop van Keulen weer te zijnent vertoefde, en haar toestond des morgens op den overloop geknield, het H. Sacrificie der beide geloofsbelijders te hooren en hen aan tafel te dienen. Enkele malen bezocht de Vicaris met zijne Deutsche vrienden de familie te 's Bosch en ging dan door voor een koopman, waarmee de vader van den Pastoor vroeger zaken had gedaan.

Ofschoon de Bisschop van Munster sinds het begin van November 1876 met zijn Groot-Vicaris verscholen was bij den Zereerwaarden Pastoor van 't Heike te Tilburg, hielden baron Droste van Hülshoff en de Heer Albers nog voortdurend het huis te Roermond en de villa Weltevreden te Kra-

lingen te zijner beschikking. Op Weltevreden verbleef nog steeds het personeel van Monseigneur, maar de naam was een leugen geworden: Mejjuffrouw Berger was er met Anna en Herman verre van op haar gemak. Zij moest elk oogenblik vreezen door de politie overvallen te worden, om den weliswaar afwezigen Bisschop te komen aanhouden, en daarenboven had deze woning eigenlijk al even weinig doel als het huis te Roermond. Wat was zij dus gelukkig, toen genoemde heeren haar van haar Weltevreden kwamen verlossen en zich ook van Roermond wisten te ontdoen. Dit geschiedde in Februari 1877.

Monseigneur gevoelde zich te Tilburg recht thuis, maar hij vreesde zijn gastheer en diens bedienden tot overlast te strekken, hoezeer ook allen zich beijverden hem blijken van het tegenovergestelde te geven en zich geëerd rekenden een belijder des geloofs te mogen herbergen en verzorgen. Daarom zocht hij naar een verblijf, waar hij weer een eigen huishouden kon inrichten. Opnieuw richtte hij zijn oog naar Limburg en de trouwe Herman toog op reis. Deze vond aldra wat hij zocht en wel te Nuth, niet ver van Valkenburg, aan de later aangelegde spoorlijn Sittard-Kerkerade. Daar lag een groote hoeve met vrij ruime woning voor den pachter. Deze stond echter voor het oogenblik leeg, dewijl de bebouwer in een kleinere woning, insgelijks met de hoeve verbonden, zijn intrek had genomen. Dit huis was al zeer geschikt om er stil en verborgen te leven. Het meest nabijzijnde station, Valkenburg, lag een weinig buiten het dorp aan een landweg en was daarenboven omgeven door een park.

Hier namen de drie trouwe dienaren van den Bisschop al spoedig hun intrek en ook Monseigneur toog er niet lang na zijn terugkeer uit Rome, n.l. op 13 Juli, voor een korten tijd heen. Daar bezocht hem voor het eerst tijdens zijn ballingschap zijn kapelaan, de weleerwaarde heer J. Schurmann.

Toen deze echter het meer dan eens gewaagd had als burger verkleed op reis te gaan, viel hij onder verdenking betrekkingen met den Bisschop te onderhouden en kreeg hij op een morgen bezoek van de Munstersche politie, die twee uur lang geheel zijn kamer doorzocht, maar gelukkig niets vond dan oude acten en stukken des bisdoms. De Kapelaan was wel zoo wijs al de brieven, die hij voor Monseigneur uit Nuth meenam, onderweg hier of daar in de bus te werpen en met leege zakken te Munster aan te komen. Den eenigen brief van den Bisschop, welken hij in zijn bezit had, wist hij nog door een behendig omslaan van papieren aan het speurend oog te onttrekken.

Den 20 November vertrok Monseigneur voor goed naar Nuth, zijn Vicaris nog altijd te Tilburg achterlatend. Te Nuth was de Bisschop in de grootste veiligheid en werd aangezien voor een gepensioneerd Duitsch kapitein. De nabijheid der Duitsche Jezuiten maakte hem de briefwisseling met zijn diocees gemakkelijker.

De afstand van het naaste station gaf eens aanleiding tot een aardige ontmoeting. Mijnheer Hötte zou zijn doorluchtigen vriend voor het eerst in zijn ballingschap gaan bezoeken. Hij neemt uit voorzichtigheid een schilderij en een rol platen mede en zal zich nu voordoen als koopman in schilderijen en prenten. Ongelukkigerwijze breekt hij op reis het glas der schilderij. Een geluk bij een ongeluk! Hij moet te Dusseldorf lang genoeg wachten om een nieuw glas te laten inzetten. Aan het station van Valkenburg vraagt hij den weg naar Nuth en ontmoet een jongen, die zegt daarheen te gaan en hem uitnoodigt met hem op te wandelen. Al voortwandelende, vertelt de heer Hötte zijn gids onder meer, hoe hij te Nuth platen aan den man wil brengen. „Nu, ik geloof niet, dat ge hier veel verkoopen zult, mijnheer,” was het antwoord. Of het moest daar zijn bij dien Duitscher, dien ken ik zoo

niet". De prentenkoopman kende hem des te beter, bedankte en belde aan.

Om den verren afstand van alle verkeer waren paard en rijtuig voor den Bisschop onmisbaar en de Munstersche vrienden rekenden zich gelukkig hem die te kunnen verschaffen. Zij koopen een pony en een lichten wagen en besluiten die zelve te gaan aanbieden. Een bediende van Mijnheer Albers brengt het span naar Aken; vandaar zullen het de heer Albers zelf met den baron Droste von Hülshoff en den graaf van Galen naar Nuth brengen. Ze koopen te Aken een landkaart van den omtrek, maar dwalen af, zoodat Hermann ter overgekomen plaats tevergeefs wacht en zij niet voor den volgende dag aankomen.

Die pony bewees Monseigneur goede diensten en bracht menigen hoogen gast van Valkenburg naar Nuth en omgekeerd. Eens werd hij aanleiding tot een grap, die toonde dat de voortdurende spanning niet in staat waren den Bisschop zijn goeden luim te ontnemen. De pony had verscheiden dagen rust gehad, zoodat Hermann het nuttig oordeelde hem eens af te draven, maar het dier was zoo wild geworden, dat het zijn berijder tegen den grond wierp. Gelukkig kwam deze er met verstuijken voet af, maar moest toch eenige dagen rust nemen. Juist in die dagen moest de Bisschop een bezoek afleggen bij den graaf d'Ansembourg die te Amstelrade zijn kasteel heeft. De weg is tamelijk ver en was in die dagen volstrekt onbegaanbaar. De Bisschop maakte zijn verlegenheid bekend aan zijn kapelaan Schürmann, die juist uit Munster derwaarts was gekomen om een vlugschrift over „Het Geloof" voor den drukker over te schrijven. Een herderlijke brief kon de Bisschop balling zijn verweesde kudde niet toezenden; hij wilde dit gemis aanvullen door zooveel mogelijk deze bladzijden te verspreiden. Toen de kapelaan de verlegenheid van den Bisschop kende, bood hij zich aan hun nu niet slechts als secretaris maar ook als voerman te dienen, doch hoe

hij al beweerde wat „paardenverstand” te hebben, zijn meester durfde het aanvankelijk niet aan, zich onder de hoede van een ongeoeffenden koetsier aan den dartelen ponny toe te vertrouwen.

Doch de eerwaarde heer Schürmann kwam weldra met den bespannen wagen voor en de Bisschop liet zich bewegen. En toen zijn Kapelaan hem in stevigen draf over den grooten weg voerde, werd hij niet alleen gerust, maar kon zich niet onthouden schertsend te bemerken: „Kapelaan, als we zoo eens door Munster reden, ik wed, daar bleef geen enkele oude vrouw op het spinnewiel”.

Zij moesten een tolhu's voorbij, hetwelk, dat spreekt, van zelf ook een herberg was.

De vrouw komt naar buiten.

„Hoeveel?” vraagt Monseigneur.

„Vijf centen!” is het antwoord.

„Ziedaar een dubbeltje, maar geef den koetsier meteen een borrel”.

Het laat zich denken, hoe Bisschop en kapelaan beiden moeite hadden hun lachen te bedwingen. Nauwelijks waren zij den tol voorbij op een eenzamen weg of de Bisschop verzoekt: „Kapelaan houd even stil, opdat we samen eens uitlachen”. en liet zijn gespannen lachspieren uitwerken.

De doorluchtige balling werd te Nuth algemeen „Mijnheer Berger” genoemd en was niemand dan den Pastoor bekend, maar werd toch door niemand meer voor vrijmetselaar aangezien, verre vandaar, hij was door allen geacht en als een voorbeeld geprezen. Geregeld woonde hij de diensten in de kerk bij, ging terwijl hij geregeld elke week in de pastorie biechtte, op de vooravonden der groote feesten in de parochiekerk onder de g loovigen ter Biecht en den volgenden morgen ter H. Tafel. Was de Zondag onder de octaaf van het H. Sacramentsfeest daar en werd de processie met het Allerheiligste door het dorp gehouden, dan werd bij de woning van mijnheer Berger een der vier rustaltaren gebouwd, waar de zegen met het Allerheiligste werd gegeven. Zelf

trok hij in de lange rijen der mannen door het dorp en door de velden, eenvoudig met hen den rozenkrans biddend.

Allen achtten dus den vromen, stillen mijnheer Berger, de Burgemeester niet het minst. Toch had deze eene zorg; die vreemdeling uit Duitschland woonde reeds zoolang te Nuth en had nog maar niet zijn verandering van woonplaats ingeleverd. Hij sprak daarover eens met den Pastoor; deze vond dit evenzeer vreemd, maar kon toch verzekeren, dat die mijnheer Berger een alleszins achtenswaardig man was, en ried dus den Burgemeester er voorloopig maar geen werk van te maken. Dat zou wel in orde komen! „Als u dat zeker weet, Pastoor, dan zal ik het vooralsnog maar door de vingers zien” antwoordde de Burgervader en kwam er later niet meer op terug.

De Pastoor redde nog een andere maal den Bisschop uit groote verlegenheid. Tengevolge van ik weet niet welke onvoorzichtigheid liep op zekeren dag het gerucht door het dorp, dat die brave Duitsehe mijnheer een verbannen priester moest zijn. Het kon zelfs wel een bisschop wezen; niemand dacht echter aan den Bisschop van Munster, maar wel aan den Bisschop van Paderborn. Misschien omdat het bekend was geworden, dat deze een tijd lang bij den graaf van Neubourg nabij Gulpen verscholen was geweest. Natuurlijk werd de Pastoor ondervraagd; deze gaf een antwoord, hetwelk een einde maakte aan alle praatjes. „Ik voor mij”, zoo sprak hij, „meen geen recht te hebben om onderzoek in te stellen naar den persoon van mijnheer Berger, dewijl hij, naar het schijnt, verborgen wil blijven. Dit is zeker, dat hij een voorbeeld is voor mijn geheele parochie en dat is mij genoeg. Zit er iets me r achter, iets dat geheim moet blijven, dan, dunkt mij, vordert de christelijke liefde, dat wij den braven man niet door ijdel gepraat in moeilijkheden brengen.”

Het goede volk vond dit oordeel van den Pastoor

zeer redelijk en sprak er verder niet meer over, of die mijnheer Berger misschien niet een Duitsch priester of zelfs een Bisschop was. Zoo bleef de bisschop al den tijd van zijn verblijf te Nuth onbekend.

Toch kon de Bisschop zich sinds Juni 1878 veel vrijer bewegen. Wel moest hij nog altijd buitenslands verblijven, uit vrees door de Duitsche politie te worden „*ingesperrt*”, wijl hij nog om allerlei vonnissen wegens overtredingen der onrechtvaardige Meiwetten het peulschilletje van 90.000 mark of f 54.000!! aan boete had te betalen; wel bleef hij gaarne onbekend om vrijer Duitsche geestelijken te kunnen ontvangen en geen gevaar te loopen, dat zijne brieven onderschept werden: maar hij behoefde toch niet langer te vreezen door de Hollandsche politie te worden uitgeleverd. Het proces over de verduistering der kerkelijke gelden was eindelijk gewonnen. De rechtbank te Munster had aanvankelijk den Bisschop en zijn Vicaris Giese tot drie jaar, de secretarissen Von Noël, Haversath en Fievez tot twee jaar, kapelaan Schürmann en director Richters beiden tot een jaar gevangenis veroordeeld. In eerste beroep te Munster was het vonnis tegen de beide hoofdschuldigen bevestigd, doch waren alle overigen vrijgesproken, maar de rechtbank te Berlijn had eindelijk aller onschuld erkend. Nauwelijks had kapelaan Schürmann dit vernomen of hij spoedde zich naar Nuth. Monseigneur daalde juist de trap af, toen de bode, die de goede tijding bracht zijn woning binnentrad. De bisschop kon zijne ooren niet geloven, dewijl hij juist eenige dagen te voren uit Berlijn bericht had ontvangen, dat zijne zaak en nog meer die van zijn Generaal-Vicaris slecht stond. Doch als kapelaan Schürmann hem het telegram van advocaat Müller toonde, riep de Bisschop uit: „God zij duizendmaal dank!” en kon zijn tranen niet bedwingen.

Het was het begin der bevrijding, „*Laqueus contritus est et nos liberati sumus: De strik is ge-*

broken en wij zijn bevrijd!" Ps. 123, 7, zoo meldde de Vicaris Generaal, die het gewaagd had incognito een reis naar Keulen te maken.

De goede tijding werd aanstonds aan de vrienden op 't Heike te Tilburg doorgezonden. Weldra werd het bevel van aanhouding tegen den Vicaris ingetrokken en in de eerste helft van Augustus. keerde deze tot vreugde van alle weldenkenden te Munster terug. Zij begroetten hem „als de eerste zwaluw, die de lente van den kerkelijken vrede aankondigt."

De gastvrije pastorie van Tilburg bleef den Duitschen ballingen dierbaar; nog dikwijls kwamen de bisschoppen van Munster en Keulen daar te zamen, kwamen ook de voormannen van het Duit-sche Centrum en van het katholieke leger daarheen. Dat huis was den Duitschen Katholieken heilig geworden; niet dan met groote aandoening bezocht eens mevrouw Hötte de woning, waarheen buiten haar weten haar echtgenoot zoo dikwijls was heen-gereisd en waar de beminde kerkvoogd zoolang ver-scholen was geweest. Zoo lang Pastoor van der Lee leefde, bleven er veelvuldige betrekkingen tusschen Munster en Tilburg bestaan.

De Deutsche Culturkämpfers zagen zeer goed in, dat zij den strijd hadden verloren, maar wilden nog niet in eens toegeven. De verweesde parochies werden voortdurend talrijker, dewijl de zoogenaamde Meiwetten nog altijd niet waren ingetrokken en de Bisschoppen dus niet vrij konden benoemen. De bewoners der Westphaalsche dorpen hadden er echter al spoedig een middel op gevonden. Zij be-noemden eenvoudig gelijk vroeger, priesters voor het godsdienstonderricht in de scholen; de benoemden vestigden zich in de plaats en voorzagen tege-lijkertijd met oogluiking der Regeering, die blij was zoo ongemerkt zonder openlijke schande te kunnen terugtrekken, in de zielzorg der parochie. Er zouden echter nog bijna zes jaar moeten verlopen eer de afzetting van den Bisschop van Munster

en de anderen vonnissen tegen hem werden herroepen.

Voorloopig bleef Monseigneur te Nuth wonen, maar de verwijdering van het spoor maakte deze plaats, hoe rustig en veilig ook, op den duur minder gewenscht, vooral in den winter. Zoo dikwijls moest de Bisschop bezoeken ontvangen of elders vergaderingen gaan bijwonen en hoe moeilijk was het aan zijn woning of vandaar in de groote wereld te komen. Weer zocht hij te Tilburg naar een woning, doch gelijk in 1876 tevergeefs. Zijn vroegeren gastheer, hoe deze ook thans weer zijn pastorie aanbood, wilde hij niet lastig vallen. Hij vond toen in het Zuiden van Limburg, niet ver van zijn toenmalige schuilplaats een geschikt verblijf.

Onder de parochie Houthem, aan den grooten weg van Valkenburg naar Meersen, slechts twintig minuten van het station van eerstgenoemde plaats verwijderd, onder het gehucht Strabeck lag een vrij ruim huis, vroeger bewoond door wijlen notaris Schoenmakers, thans leeg staande. Dit was allergeunstigst gelegen. Zoo kon hij gemakkelijk van Valkenburg naar Maastricht sporen om daar den Aartsbisschop van Keulen te bezoeken; zoogemakkelijk konden de vrienden uit Duitschland en de geestelijken van Mu ster over Aken naar Houthem komen. Hier nam dus de Bisschop-balling in den loop van 1879 zijn intrek en bleef er wonen tot aan zijn terugkeer in zijn vaderland.

De Bisschop bewaarde nog steeds zijn incognito, doch bewoog zich veel vrijer en ontving zoo veel bezoeken en zoo honderden en honderden brieven, vooral bij sommige gelegenheden als zijn Patroonsfeest en dergelijke, dat het niet dan aan een buitengewone bescherming des Hemels is toe te schrijven, dat het geheim tot na zijn vertrek bewaard bleef.

Monseigneur had gemeend zich beter aan den Pastoor van Valkenburg dan aan dien van Houthem bekend te kunnen maken, zeker ook wel hierom, wijl gene beter in de gelegenheid was hem in zijn brief-

wisseling en 't ontvangen van bezoeken van dienst te zijn. De zeereerwaarde heer Bekkers, pastoor van Houthem, bracht den heer Berger — zoo heette de Bisschop ook hier, — wel van tijd tot tijd een bezoek, maar vermoedde volstrekt niet, wat groot man hij onder zijn parochianen telde. Dat blijkt wel uit de volgende ontmoeting. Leo XIII had in die dagen een dier machtige Encyclieken uitgevaardigd, die hem kenmerken. De Pastoor was er over verrukt en meende zijn Duitschen vriend, die zoo echt roomsch dacht en sprak, plezier te doen met hem het stuk ter lezing te geven. „Doch ik heb maar den Duitschen tekst medegebracht”, sprak hij. „Ik had wel den latijnschen kunnen meebrengen, maar dien zoudt u minder goed verstaan”, zoo voegde hij te goeder trouw bij het overhandigen eraan toe.

De bisschop aanvaardde het stuk dankbaar, doch kon zich niet weerhouden leuk op te merken: „Ik heb anders in mijn jeugd wel Latijn geleerd, doch u begrijpt, na zooveel jaar er heel wat van vergeten.”

Monseigneur had echter wel aan den Burgemeester der plaats zijn geheim medegedeeld, na zich van te voren van zijn betrouwbaarheid te hebben vergewist. De Burgemeester bewaarde het geheim allerstipst, was hem behulpzaam met de verandering van woonplaats en vrijwaarde hem jaarlijks voor een bezoek der schatters, hetwelk den Bisschop om de huiskapel minder wenschelijk voorkwam. „Bij de Bergers behoeft ge niet te gaan zien,” sprak de waardige man, wanneer de rechters der belasting aan zijn woning kwamen, „daar ben ik nog onlangs geweest en is alles bij het oude gebleven.” Zoo was het ook inderdaad en geloofden de heeren gaarne zonder ooit een geheim te vermoeden.

Maar kende niemand den Duitschen rentenier anders dan „heer Berger”, iedereen achtte hem, meer dan te Nuth, als een braaf en een uitstekend katholiek.

over zijn diocees afsmeeken; dan ondervond hij vaak grooten troost en altoos nieuwen moed en verklaarde later herhaaldelijk aan zijn kapelaan Schürmann, zoo verhaalt deze: „Wanneer ik te Houthem altoos ben verborgen gebleven, gelijk ik vurig verlangde, om naar best vermogen voor mijn uitgebreid diocees te kunnen zorgen; wanneer ik eindelijk heb mogen terugkeeren tot mijn volk, gelijk mijne 800.000 geloovigen dagelijks vurig aan God vroegen in het gebed: dan dank ik dat, volgens mijn vaste overtuiging, mede aan de tusschenkomst van den H. Gerlachus”.

In het jaar 1883 had Z.H. de Paus het openbaar gebed van den H. Rozenkrans voor het welzijn der Kerk voorgeschreven. De Bisschop zelf bad dagelijks nog vuriger dan gewoonlijk, dat machtige gebed voor zijne reeds zoo lang treurende Kerk. Het deed hem goed in zijn ballingschap te vernemen met hoeveel ijver het geloovige volk overal had beantwoord aan de uitnoodiging om in die maand te bidden voor den vrede der Kerk in Duitschland. „Zulk een gebed kan niet onverhoord blijven; er moet verlossing komen!” Zoo sprak de Bisschop vol vertrouwen, doch wanneer zou de redding komen? Wel krabbelde de Duitsche Regeering, die o zoo gaarne den Culturkampf geëindigd had gezien, maar zich niet wilde vernederen, telkens terug. Van die stemming trokken de voormannen der katholieken partij en reeds in December kon de Bisschop aan de vrienden te Tilburg melden: „Op de eerste Vespers van de Onbevleete is een begin van hoop voor ons gedaagd!” Maar op een spoedigen terugkeer durfde hij zoo weinig hopen, dat toen kapelaan Schürmann hem in het begin van Januari bezocht, deze niet eens te sprake kwam.

En toch reeds den 24en Januari verbreidde zich door heel het bisdom de tijding, dat keizer Wilhelm I door een kabinetsorder van 21 Jan. de afzetting van Mgr. Brinkmann, bisschop van Munster had ingetrokken en zijn terugkeer in het vaderland had

toegestaan. Het gelui der klokken verkondigde hun van dorp tot dorp tot aan de meest afgelegen hoeven; aanstonds kwamen de vlaggen te voorschijn en donderden de kannonnen. Dien eigen dag telegrafeerden eenige Munsteranen, waaronder de heeren Albers en Hötte, die op reis waren om den balling de goede tijding te brengen, uit Simpelveld aan den Pastoor en de Kapelaans van't Heike te Tilburg: „Gaudete nobiscum gaudium annuntiantibus: Verheugt u met ons, die de vreugdetijding gaan brengen.”

De ontroering van den Bisschop, toen hij na negen jaren zwervens weer tot zijn kudde mocht terugkeeren, laat zich denken. De staat zijner gezondheid belette hem, om, gelijk hij gewenscht had eerst nog naar Tilburg te reizen en daar afscheid te nemen van de trouwe beschermers en vrienden. Tilburg lag hem zoo aan zijn hart, dat hij vandaar uit zijn dankbrief aan den Keizer wilde dagteekenen.

Hij bleef nog tot Zondag 10 Febr. te Houthem, nog altijd, om alle opschudding te voorkomen, zijn geheim bewarend, en vertrok toen naar Aken, om begeleid door den geheimrath dr. Schervier en zijn advocaat Müller uit Coblenz den volgenden dag te Munster aan te komen.

Toen dien dag de armen als naar gewoonte in rijen naar het groote huis togen, doch alles gesloten en verlaten vonden en tevergeefs aan de bel trokken, waren zij bitter bedroefd. Weldra vernamen zij, dat die Deutsche heer Berger niemand minder was dan de Bisschop van Munster, die zoo lang uit zijn land was gebannen geweest. Toen begrepen zij zijn milddadigheid en bleven die nog lang daarna om strijd prijzen.

„Hadden wij hem toch gekend! Hadden wij hem voor zijn vertrek nog eens als Bisschop gezien!” zoo spraken de bewoners van Houthem en ieder wist iets goeds van hem te vertellen. „Wij danken den goeden God, dat wij dit treffend voorbeeld van geloof en deugd gedurende vijf jaren in onze parochie

hebben mogen bezitten, want het heeft ongetwijfeld 's Hemels zegen over ons afgetrokken!'”

Maandag 11 Febr. 1884 bijna middernacht keerde de Bisschop in zijn residentiestad Munster weder. Nog altijd als leek gekleed, werd hij schier door niemand aan het station herkend. Wel prijkte reeds geheel de stad in feesttooi, maar niemand had hem, wien al die pracht en vreugdetekenen golden, zoo spoedig verwacht. Te grooter was de vreugde, toen den volgenden morgen de vreugdemare van mond tot mond ging: De bisschop is reeds in de stad. Toen bijna negen jaar geleden, 13 Juli 1875, omstreeks vier uur in den vroegen morgen de Bisschop als balling was heengetogen, was de stad, het bisdom in rouw en droefheid achtergebleven en werden er veel bittere tranen geschreid. Nu de Bisschop eindelijk in het midden der zijnen was teruggekeerd, gingen juichtonen op, moest er feest worden gevierd. Toen de plagerijen en vervolgingen van den Bisschop, die waren geëindigd met zijn afzetting en verbanning, waren begonnen, waren van alle steden en dorpen des bisdoms vertegenwoordigers naar Munster gestroomd, soms honderden tegelijk, om aller deelneming te betuigen: nu stroomden van de uiterste hoeken, van de kleinste en verst afgelegen parochies de geloovigen toe om deel te nemen aan de vreugdefeesten. Van alle windstreken rolden extratreinen, tot proppens toe volgeladen, naar Munster. De toevloed was zoo groot, dat allerwegen aanmerkelijke vertraging in het treinenverkeer plaats greep. En dan mocht men nog niet klagen, als men met dat alles er eindelijk kwam. En nog minder mocht men klagen over logies of tafel, want niet alleen waren alle hotels en logementen en Wirtshäuser, doch ook alle bijzondere woningen met gasten gevuld. Wie geen bed tot rusten vond, rekende zich gelukkig, wanneer hij althans een stoel in een of andere woning kon machtig worden, maar hoevelen gelukte dit niet eens. Geen wonder! De stad Münster met 40.000 inwoners herbergde

die dagen, naar matige schatting, zegt de Westfälische Merkur van 16 Febr. 60.000 vreemdelingen.

Geheel de stad was met groen en bloemen en triomfbogen versierd, vooral het domplein en naburige gebouwen en straten en stegen. Dinsdagavond te 7 uur begon de fakkeloptocht, waaraan duizenden deelnamen, alle gezelschappen en gilden en vereenigen en standen en parochies der stad en velen uit alle streken van het bisdom. Wat toen de stad te aanschouwen gaf, is niet te beschrijven. Vooral het domplein bood een tooverachtig gezicht. Elke eereboog had minstens 700 lampions; de boomen waren aan elkander verbonden door slingers van lampions, telkens van een andere kleur. Men berekende, dat daar alleen 25.000 lampions waren ontstoken. Dat was waarlijk 'n tooverachtig gezicht! En daaronder bewogen zich minstens 20.000 menschen van alle standen, allen één voor een zich lucht gevend gevoel van dankbare vreugde.

Toen de lange optocht eindelijk op het plein was aangekomen, verscheen de Bisschop in de vleugeldeur van zijn paleis. Bij zijn verschijnen ontsprongen de vreugdetranen, braken de vreugdekreten los. Op de borst droeg hij het prachtige gouden kruis met ketting, dat vroeger de borst had gesierd van Mgr. Gonçalves de Oliviera, bisschop van Olinda, insgelijks eens gekerkerd om de verdediging der rechten van zijn Kerk, en dat deze belijder eens aan Pius IX en Pius IX in 1877 aan Mgr. Brinkmann, toen deze uit Tilburg naar Rome was gereisd, ten geschenke had gegeven.

Zoodra de eerste vreugdekreten waren verstomd nam de Oberbürgermeister het woord om den bisschop welkom te heeten en daarna besteg de populaire Von Schorlemer Alst het opgeslagen spreekgestoelte, om met een stem die de onafzienbare menigte beheerschte, en met een geestdrift die aller aandoening ten top voerde, aller blijdschap, aller dankbaarheid jegens God en aller verknochtheid jegens hun Herder uit te spreken. Aan de zegekreten des volks na dat

machtige woord scheen geen einde te komen. Toen na een feestzang de Bisschop omgeven van zijn kapittel, op de estrade verscheen om zijn volk na zoo veel jaren van scheiding voor het eerst toe te spreken, barstte opnieuw een vreugdegeroep los. Zijn stem, verzwakt door de jaren, verzwakt door de aandoening van het oogenblik, kon niet doordringen tot de verst verwijderden der twintig, dertig duizend menschen, die daar stonden opeengedrongen; toch ontstond er zoodra hij den mond opende om God en Maria, Keizer en volk, leeken en priesters zijn dank te betuigen, een ademlooze stilte.

En nauwelijks had hij de hand opgeheven om na zooveel jaren weder voor het eerst den zegen over zijn volk uit te spreken, of al die duizenden vielen als één man op de knieën, of bogen tenminste eerbiedig het hoofd, waar zij zoo dicht op elkander stonden, dat nederknielen onmogelijk was.

Nog een lied door een machtig vierstemmig mannenkoor, „Harre, meine Seele“, en weder braken de zegekreten los en dan als bewijs welke gevoelens die tienduizenden bezielde, stemden die allen als één man aan: „Groszer Gott, wir loben Dich: Grootte God, wij prijzen U“.

Daarna begonnen de feestvergaderingen, vooral in de groote zalen van het raadhuis. Onder de velen, die daar het woord voerden, had Dr. Vrijheer von Heereman tot taak den Hollanders dank te brengen, wijl zij den Bisschop hadden verborgen gehouden. Die dank gold vooral Pastoor Van der Lee, daar aanwezig met de drie Kapelaans, die tijdens het verblijf van Mgr. Brinkmann in de parochie van 't Heike werkzaam waren en het geheim hielpen bewaren. Zij waren bij de geheele feestviering het voorwerp eener geheele opmerkzaamheid van den kant der leiders. Een bewijs van dankbaarheid voor de diensten en de vriendschap den Bisschop in die bange nachten zoo belangeloos bewezen, zoowel van den Bisschop zelve als van de voormannen

der Katholieken, die zich zelven aangedaan rekenden wat hun aller Herder was bewezen.

Den volgenden dag zou de Bisschop voor het eerst plechtig als dankoffer de H.Mis in zijne Kathedraal opdragen. Wat luister daarbij ten toon werd verspreid, laat zich eenigszins hieruit afleiden, dat in den stoet, die den Bisschop van zijn paleis naar de kathedraal voerde, niet minder dan 350 priesters uit het bisdom en uit den vreemde meetrokken. De kerk niet alleen maar ook geheel het plein was dicht bezet. Toen de Bisschop na de plechtigheid in koorkap met mijter en staf aan de poort der kathedraal verscheen, ging er een donderend driewerf „Hoch!” op uit de menigte, begeleid door het knallen der kanonnen. Daarop hieven die duizenden, in den jubel der zege van het katholieke geloof hun geloofslied aan: „Fest soll mein Taufbund immer steh'n: Vast moet mijn doopbond altijd staan”. Van de estradé af gaf de Bisschop nog eens zijn herderlijken zegen. Het was een oogenblik nog indrukwekkender dan den vorigen avond, nu bij het stralen van een heerlijke voorjaarszon. Het katholieke volk had behoefte God nogmaals luide voor zijn goedheid te prijzen en te danken en daarom hieven de tienduizenden opnieuw, één van hart en ziel hun Te Deum aan. Groszer Gott, wir loben Dich!”

Monseigneur nam afscheid met den christelijken groet: „Gelobt sei Jezus Christus.” waarop een machtig: „In Ewigkeit”, als antwoord klonk.

Des middags wilde de Bisschop al de bewoners gelukkig maken; hij besloot een rijtoer te doen door geheel de stad en gelastte bij voorkeur de kleine en mindere straten. Dat was het volk in de ziel gegrepen. Waar de rijtuigen verschenen, daar stegen de „Hoch's” allerwegen steeds machtiger en geestdriftvoller ten hemel.

Wij zeiden „de rijtuigen”, want het scheen, dat de Bisschop door deze ronde aan geheel zijn stad en bisdom wilde toonen, wat Nederland in de dagen van droefheid en angst voor hem en de zijnen ge-

weest was. Hij wilde dat met hem de Hollandsche beschermers zouden rondrijden. In het eerste rijtuig moest met den Bisschop en zijn Vicaris-Generaal de waardige pastoor Van der Lee plaats nemen, terwijl een tweede rijtuig was bestemd voor de drie Kapelaans van 't Heike vergezeld van den weleerw. heer Schürmann.

De versiering van de stad maakte de bewondering des Bisschops en zijner gasten gaande; de eene straat wedijverde met de andere, de armere met de rijkste.

Een heerlijke verlichting besloot des avonds de vreugdefeesten.

Waarlijk een echt katholiek feest, een voldoening voor het doorgestane leed voor Herder en volk.

En wat het deed kennen als een echt katholiek feest, dat was het algemeen erkende feit: Onder die tien duizenden, die de blijdschap des harten vollen teugel vierden, nergens een betreurenswaardige buitensporigheid!

* * *

Toen Donderdagavond pastoor Van der Lee met zijne drie gezellen te Tilburg terugkeerden uit Munster, vonden zij de geheele geestelijkheid der stad op de pastorie. Nu begrepen dezen veel wat zij vroeger als zonderling hadden aangezien: die zegenbede soms tegen 't bovenglas; dien groenen stok op het bergje in den tuin; het sluiten van de huisdeur, vroeger steeds voor hen toegankelijk; waarom zij aan tafel steeds werden geplaatst met den rug naar den tuin, waardoor de ballingen van hun wandelingen plachten terug te keeren. De portretten van Monseigneur en zijn groot-vicaris, Dr. Giese werden voor den dag gehaald. Ja, die hadden zij meermalen ontmoet, in de pastorie zelfs gezien, maar nooit erkend; zij hadden hen aangezien voor beeldhouwers, schilders, voor familieleden enz. Pastoor A. Jansen van Zevenbergen, destijds kapelaan op 't Goirke te Tilburg, herinnerde zich nog,

hoe hij, op een avond in den gang zijnde den Bisschop had zien binnenkomen. Deze zich goed willende houden, had gevraagd, alsof hij vreemd was: „Is de Pastoor te huis?” — De andere had, om zich van dien indringer af te maken, kort en onverschillig daarop geantwoord: „Dat weet ik niet.” — Zij herinnerden zich, hoe zij soms verbaasd hadden opgekeken, als zij den Pastoor of een der Kapelaans een vreemdeling zagen uit laten en soms niet heel liefelijk hoorden naroeven als: Nu, zorg dat het beeld er op tijd is en prachtig is afgewerkt; anders krijgt je het terug”. — ofwel: „Goede reis, neef, zegt dat ook nicht eens overkomt.” Ofwel: „Groeten aan de vrouw!” Zoo waren soms voorname geestelijken in burgerkleedij of de heer Drost von Hülshoff, Von Schorlemer Alst, Albers, Hötte, die om het geheim te bewaren niet mochten erkend worden, uit de gastvrije woning uitgelaten. Er werd hartelijk gelachen om menigen zet, maar ook algemeen getreurd, dat men de edele ballingen voor het geloof nooit had erkend. Allen eerbiedigden natuurlijk en prezen hoog 't zwijgen, waren verwonderd, hoe in een pastorie zoo talrijk als die van 't Heike zoolang het geheim had kunnen bewaard blijven, allen begrepen ook hoe veel inschikkelijkheid de Pastoor met zijne Kapelaans zich om wille der geloofsbelijders hadden moeten gebruiken.

Ook alle parochianen, die de portreten van den Bisschop en zijn Vicaris Generaal te zien kregen, verklaarden die heeren meermalen te hebben ontmoet, hem meermalen gezien te hebben in de kerk onder het gewone volk, maar er nooit priesters achter te hebben gezocht.

In zijn bisdom teruggekeerd, vergaten Monseigneur en zijn gezelschap het herbergzame Nederland niet; Tilburg en Houthem bewaren nog de bewijzen er van.

Stil, zonder ook maar van iemand afscheid te nemen, had Mgr. Brinkmann het herbergzame, hem dierbaar geworden Houthem verlaten, om terug te keeren naar zijn bisdom. Niet zoodra echter was hij

een weinig uitgerust van de vermoeienissen en aandoeningen der eerste dagen en had hij zich een weinig door den overstelpenden arbeid van den aanvang doorgewerkt of hij rekende zich verplicht een bedetocht te doen naar het graf des Heiligen, waaraan hij verklaarde zooveel te moeten danken, en afscheid te nemen van degenen, die hij niet eens voor zijn vertrek uit Houthem had kunnen groeten, zooals hij zoo gaarne had gedaan.

Om zoo weinig mogelijk opzien te baren, reisde de Bisschop met zijn kapelaan Schürman ook thans in burgerkleeding, maar nauwelijks was hij ter helft van het station van Valkenburg naar Houthem gekomen, of daar haalt hem een meisje in. Aanstonds herkent het mijnheer Berger, begroet hem met: „Bonjour, Monseigneur!” en snelt dan vooruit om de komst van den Bisschop aan te kondigen.

Het geheim was reeds verraden. Aan de volgende woningen knielden overal de brave lieden neder, om den Bisschop den zegen te vragen; allen waren gelukkig, niet weinigen weenden van vreugde.

Na een kort bezoek bij zijn vroegeren buurman, Rosenboom, en bij den Burgemeester, die hem zoo dikwijls was ten dienste geweest, richtte zich de Bisschop naar den Pastoor. Deze was zoo buiten zich zelve van vreugde, dat hij geen woorden tot verwelkoming kon vinden, alleen maar telkens opnieuw uitroepend: „Had ik dat eerder geweten! „Had ik toch eens geweten!”

Van de pastorie begaf zich de Bisschop, begeleid door de geestelijkheid der plaats, naar de kerk. Nauwelijks hier binnengetreden, gaat hij naar de oude welbekende bank, waar hij vroeger als balling zuchtte en weende voor zijn dierbare kudde, doch waar hij thans aangedaan neerknielt om zijn dankbaar hart uit te storten en opnieuw zijn bisdom aan de hoede van den machtigen Heilige aan te bevelen.

Als een altijddurend blijk van erkentelijkheid jegens den H. Gerlachus en de parochie van Houthem liet de Bisschop een kostbaren, waarlijk prachtigen

kelk, een echt meesterwerk aan de kerk achter. Onder den voet draagt deze een opschrift, dat ook nog aan de volgende geslachten de dankbaarheid van den doorluchtigen balling zal verhalen: „Sancto Gerlaco, sub cujus praesidio per quinquennium exul degit, grato animo dedicavit Dr. Johannes Bernardus Brinkmann, Episcopus Monasteriensis 1884; Dr. Johannes Bernardus Brinkmann, Bisschop van Munster, offerde in 1884 (dezen kelk) met dankbaar hart aan den H. Gerlachus, onder wiens bescherming hij als banneling vijf jaar heeft doorgebracht.

Eenigen tijd later bezocht de Pastoor van Houthem op zijne beurt den Bisschop van Munster en overhandigde Z. D. H. een geschenk, dat hem getuigde van de genegenheid der bewoners van Houthem en waartoe zij allen hadden bijgedragen nl. een schoonen zilveren vergulden relikwiedrager met een stuk van het gebeente van den H. Gerlachus. Het opschrift luidt: „Illustrissimo Domino Joanni Bernardo Brinkmann, Episcopo monasteriensi, Sancto Gerlaco auspice ab anno 1879 ad annum 1884 apud nos praeclaro exuli devoto corde dono dedimus parochiani de Houthem: Wij parochianen van Houthem, hebben dit met toegenegen hart geschonken aan den Doorluchtigen Heer Johannes Bernardus Brinkmann, levend in ons midden onder de hoede van Sint Gerlachus als balling van het jaar 1879 tot het jaar 1884”.

Maar de Pastoor mocht den Bisschop nog een beter bewijs geven van de blijvende genegenheid zijner parochianen voor Z. D. H. 's Zondags na het bezoek had hij zijne geloovigen daarover onderhouden, den kelk ter bezichtiging geheel den dag op het altaar geplaatst en aangekondigd, dat hij daarmede den volgenden morgen voor het eerst de gezongen H. Mis voor den schenker zou opdragen. Bij die gelegenheid waren de bewoners zoo talrijk ter kerke gekomen als op de hoogste feestdagen om te bidden voor Z. D. H.

Ook de kerk van 't Heike te Tilburg bewaart blijken van dankbaarheid der ballingen, die op de pastorie zoo lang verborgen bleven en menigmaal in die kerk baden. Vooreerst het beeld van St. Ludger, den patroon en apostel van het bisdom van Munster, een Nederlander van geboorte en ook een tijd lang in ons vaderland werkzaam.

Daarenboven valt alwie de kerk van 't Heike bezoekt al spoedig in 't oog een marmeren gedenksteen in den linkerbeuk geplaatst ter plaatse waar vooral de vicaris-generaal zoo dikwijls knielde om de plechtigheden bij te wonen. Wanneer daar althans een plaatsje open was en hij niet, zooals ook zoo vaak de voornaamste Katholieken van Duitschland, die op bezoek bij hun Bisschop, vol godsvrucht de plechtigheden en predikaties in de kerk bijwoonden moest staan en knielen onder de werklieden en armen. Het opschrift luidt:

Ten kwaden tijde beschermde Hij ons
Z. D. H.

Johan Bernard Brinkmann,
Bisschop van Munster,
en zijn Vicaris-Generaal,
Jozef Giese,
verscholen in deze parochie,
knielden hier met ons

1876 — 1877

Zij zwierven rond in druk en kwelling.

Daarenboven toont men u in de sacristie een kasuifel, een dankgeschenk van de ballingen, alsmede een schenkblad met ampullen en een gothieken kelk, geschenk van Dr. Giese, en van de Heeren Von Droste Hülshoff, Albers en Hötte. Pastoor Van der Lee teekent onder 21 October 1878, het jaar van den terugkeer van den Vicaris-Generaal in Duitschland, hieromtrent aan:

Maandag (21 October) komen onze Heeren en worden in de voorkamer ontvangen. Het licht in

de gang was aan, ten teeken dat er geen onraad was in de pastorie. De Baron Von Droste Hülshoff was belet mede te komen. Zijne dochter was gevallen en had haar been gebroken. Ik moest mij een oogenblik verwijderen om functiën in de kerk. Middelerwijl worden uit de valise gehaald een prachtig gothiek vergulden kelk, een geschenk van Dr. Giese, en twee ampullen van glas met verguld loofwerk en een verguld zilveren sierlijkst gewerkt schenkblad, een geschenk van den vrijheer Von Droste Hülshoff en van de Heeren Albers en Hötte.

Onder den voet des kelks staat verborgen de tekst van Isaias, 16, 3: „Absconde fugientes et vagos ne prodas: Verberg de vluchtelingen en verraad de omzwerwenden niet.” (Later moet de ondertekening worden bijgegrift, als God de Heer den vrede aan de Kerk van Deutschland zal hebben geschonken). — Op den voet staat in een cirkel Ps. 26, 5: „In die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui: Ten dage des onheils verbergt hij mij op een verborgen plaats zijner tent” en Gen. 49, 25: „Omnipotens benedicet tibi benedictionibus coeli desuper: De Almachtige zal u zegenen met zegeningen des hemels van boven.”

De Vicaris-Generaal van Munster bezocht nog herhaaldelijk het gastvrije dak van Tilburg, de eerste jaren nog in burgerkleeding, doch den 12en Augustus 1885 in het openbaar. Bij die gelegenheid zong hij de H. Mis en preekte in het Duitsch. De Bisschop vond eerst in 1888 gelegenheid om aan een vaak herhaalde uitnoodiging en zoo lang gekoesterden wensch te voldoen. Den 23en October kwam hij te Tilburg aan en verbleef er verschillende dagen. Hoe zal hij in die dagen dikwijls den tijd van vrees en angst herdacht en God hebben gedankt, die hem hier zoo zichtbaar had beschermd!

Het volgend jaar zou de Bisschop zijn gouden priesterjubilé vieren. Reeds bereidde de bevolking zich voor om haar Herder, die in zoo kommervolle

jaren haar had gehoed, opnieuw schitterende blijken te geven van haar genegenheid en dankbaarheid; reeds waren de Tilburgsche vrienden uitgenoodigd ter bijwoning van de feestviering..... als zij op 13 April voormiddags een telegram ontvingen, dat hun den onverwachten dood des Bisschops aankondigt. De vier Eerw. vrienden haastten zich naar Munster om den doorluchtigen overledene de laatste eer te bewijzen en voor zijn ziele rust te bidden.

Toen enkele jaren later te Munster de tijding aankwam dat Pastoor Van der Lee was overleden, kwam de generaal-vicaris, Dr. Giese, nog eens naar Tilburg om de lijkplechtigheid bij te wonen. Ja, hij kon zich niet weerhouden door een laatste woord den trouwen vriend en beschermer te herdenken en nogmaals openlijk getuigenis af te leggen van de dankbaarheid, waartoe hij zich om de weldaden van vroeger verplicht rekende. Hij sprak naar aanleiding van het woord des Psalmisten: „Abscondit me in tabernaculo suo: Hij verborg mij in zijn woontente.” Ps. 26, 5.

DRUKKERIJ HENRI BERGMANS & CIE, TILBURG